

Bilişsel Önyargı ve Yanılsamaların Emeklilik Tasarrufları Üzerinde Etkileri*

Ali Kemal BAŞBUĞ**

Aziz BOSTAN***

ÖZ

Ekonomik gelişmişliğin temel göstergelerinden birisi tasarruflardır. Tasarruflar ülkelerin gelişmişlik düzeyleri açısından önemli olduğu kadar bireylerin geleceği açısından da oldukça önemlidir. Ancak günümüzde gittikçe artan tüketim eğilimi tasarruf yapmayı zorlaştırmaktadır. Bireylerin zor zamanlarını güvence altına almaya çalışan sosyal güvenlik sistemlerinin tamamlayıcısı olarak görülen bireysel emeklilik sisteminin geliştirilmesindeki temel amaç, yurtiçi tasarrufları artırmaktır.

Bu çalışmada, bireylerin tasarruf kararı alırken nasıl davrandıkları, davranışsal iktisat çerçevesinde incelenmiştir. Alınan tasarruf kararlarında bireylerin rasyonel davranıp davranmadıkları davranışsal iktisatta bireylerin kararlarını biçimlendiren bilişsel önyargı ve yanılsamalarla açıklanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda çalışmada davranışsal iktisat literatürünün temelini oluşturan ve bireylerin davranışlarını incelemeye oldukça uygun olan çerçeveleme etkisi, sürü davranışı etkisi, zihinsel muhasebe etkisi, erteleme, belirsizlikten kaçınma ve aşırı güven bilişsel önyargı ve yanılsamaları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal İktisat, Bireysel Emeklilik Sistemi, Yurtiçi Tasarruflar
JEL Sınıflandırması: D1, D03, H3

The Effects of Cognitive Bias and Illusions on Pension Savings

ABSTRACT

One of the main indicators of economic development is savings. Savings are very important for the future of individuals as well as for the development levels of countries. However, today's increasing consumption trend makes it difficult to save. Individual pension system is a social security system that guarantees the old age of individuals. The main purpose of developing the pension system is to increase domestic savings.

In this study, how individuals behave while making a saving decision is examined within the framework of behavioral economics. In behavioral economics, whether individuals behave rationally or not in the savings decisions made is explained by the cognitive prejudices and illusions that shape the decisions of individuals. In this direction, the framing effect, herd behavior effect, mental accounting effect, procrastination, uncertainty avoidance and overconfidence cognitive biases and illusions, which form the basis of the behavioral economics literature and are quite suitable for examining the behavior of individuals, are discussed.

Key Words: Behavioral Economics, Private Pension System, Domestic Savings

JEL Classification: D1, D03, H3

* Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı "Bireysel Emeklilik Sisteminin Yurtiçi Tasarruflar Üzerindeki Etkisi: Davranışsal İktisat Açısından Değerlendirme" adlı yayınlanmamış doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., alikemalbasbug@gmail.com ORCID Bilgisi: 0000-0002-0830-5816

*** Doç.Dr. Adnan Menderes Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü, abostan@adu.edu.tr ORCID Bilgisi: 0000-0001-8187-3871

GİRİŐ

Emeklilik, bir bireyin aktif olarak çalıştığı mesleğinden veya çalışma hayatından tamamen çekilmesini ifade eder. Günümüzde 50 yaşından küçük insanlar kendilerini emeklilik hayatında hayal etmekte zorlanmaktadır. Geleceğe yönelik plan yapmak, özellikle günümüz ekonomik şartları düşünöldüğünde oldukça zordur. Emeklilik tasarruflarını planlamak, aktif çalışma hayatı içerisinde olan bireyler emeklilik yıllarını idame ettirebilmek için gerekli olan önemli tasarruf ve yatırım kararlarını içerir.

Emeklilik planlamasında verimlilik, iyi derecede finansal okur-yazarlık ve bireylerin tasarruf kararlarında kendilerine güven duymasıyla elde edilir. Ancak günümüzde emeklilik için verilen yatırım ve tasarruf kararları bireylerin düşük finansal bilgi ve mantıksız kararları neticesinde tasarruflar oldukça az bir oranda gerçekleşmektedir.

Emeklilik planlaması, bireylerin ilerleyen yaşamlarında karşılaşacakları sosyal ve finansal zorlukların üstesinden gelebilmeleri için önemli bir aşama olarak düşünölmelidir. Bu nedenle emeklilik tasarrufları ile ilgili kararlar psikolojik ve davranışsal olarak analiz edilmelidir. Davranışsal iktisat, finansal karar verme süreçlerinde bireylerin nasıl bilişsel önyargı ve yanılsamalara kapıldıklarını ve muhakeme hatalarını yaptıklarını açıklamaktadır. Finansal karar verme sürecinin ardındaki en önemli etken psikolojik faktörlerdir. Bu faktörlerin araştırılması geleneksel iktisatta göz ardı edilmiştir. Ancak tasarruf kararı, sosyal ve psikolojik etkilerle şekillenen iktisadi bir karardır. Tasarruf davranışlarını etkileyen iktisadi faktörlerin yanında psikolojik faktörlerinde davranışsal iktisat açısından incelenmesi gereklidir. Bu gereklilik çalışmanın temel motivasyonunu oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın genel amacı bilişsel önyargı ve yanılsamaların emeklilik tasarrufları üzerindeki etkileri davranışsal iktisat yazınında yer alan bilişsel önyargı ve yanılsamalar aracılığıyla incelemektir. İnsanı merkez alan bir bilim olan iktisadın insan psikolojisini göz ardı etmemesi gerekliliği göz önüne alınarak erteleme, aşırı güven ve sürü davranışı etkileri incelenmiştir.

Bireysel emeklilik sistemine katılma kararlarında bireyler erteleme, aşırı güven ve sürü davranışı gibi rasyonel olmayan hatalar yapmaktadırlar. Bireysel emeklilik sistemi üzerinden tasarruf yapma konusu davranışsal iktisat çerçevesinde 21.yüzyılın başlarından beri ilgilenilen bir konu olmuştur. Bununla birlikte bu alandaki araştırmalar esas olarak bireysel emeklilik tasarruflarının yapılmasının gerekliliği, bireysel emeklilik sistemiyle tasarrufların biriktirilmesi konusuna daha fazla odaklanırken, bu tasarrufların bireyler tarafından neden yapılmadığı, tasarruf kararlarının rasyonaliteden uzak olduğu konusuna daha az odaklanmışlardır. Dolayısıyla bu çalışmanın bir diğer amacı da bu boşluğu doldurarak literatüre katkı sağlamaktır.

Bilişsel önyargı ve yanılsamalar esasında psikolojik olarak değerlendirilmelidir. Doğa bilimlerinin hâkim olduğu dönemde bilim felsefesi ile ilgilenen düşünürler belirsizlikten beslenen psikolojiyi bilim kategorisinden ayırmış olsalar da günümüzde psikoloji bilimi iktisadi analizler dahil olmak üzere

birçok alana fayda sağlamaktadır. Neoklasik iktisadın rasyonel birey varsayımından hareketle yaptığı analizlerde insan davranışlarının karmaşıklığı ve belirsizliği neticesinde birçok değişken sabit tutularak değerlendirme yapılmıştır. Bu noktada psikoloji ve iktisadı birleştiren davranışsal iktisat insan davranışlarını tane tane incelenebilmesine olanak sağlamaktadır.

I. BİREYLER ARASINDA FİNANSAL OKURYAZARLIK

Finansal okur-yazarlık ve emeklilik planlaması arasındaki ilişkiyi anlamamanın önemini vurgulayan birçok çalışma bulunmaktadır. Finansal okur-yazarlık seviyesi yüksek olan bireylerin bireysel emeklilik sistemi gibi tasarruf araçlarına daha olumlu yaklaştığı bilinmektedir. Finansal okur yazarlık seviyesi yüksek olan bireyler, bileşik faiz, enflasyon, risk çeşitlendirmesi vb. kavramlar hakkında yeterli bilgiye sahip iken, finansal okur yazarlık seviyesi düşük olan bireyler, bu kavramlar hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmamalarının yanı sıra ekonomik kararlarda kendilerine güvenin daha fazla olduğu bilinmektedir.

Rooji, Lusardi ve Alessie (2012), finansal okuryazarlığı yüksek olan bireylerin öz sermaye primlerinden yararlanmak için hisse senedine yatırım yaptığını belirtmektedir. Daha yüksek okuryazarlık, bilgi maliyetlerini düşürür ve hisse senedi sahipliğini artırır. Bir deneyle, bireylerin düşük bilişsel yeteneğe sahip oldukları, riske daha az toleranslı ve sabırsız oldukları ortaya çıktı. Onlar için hisse senedi yatırımı oldukça risklidir.

II. YATIRIMCI DAVRANIŞI VE EMEKLİLİK PLANLAMASI

Emeklilik tasarrufları bireyler tarafından rasyonel olarak alınması gereken zorlu kararları içermektedir. Yapılan anket çalışması bireylerin emeklilik dönemleri için yapacakları tasarruf kararlarını etkileyen faktörleri içermektedir. Emeklilik dönemi tasarrufları oldukça karmaşık ve finansal planlamadan daha fazlasını gerektirmektedir. Emeklilik tasarruflarının yapılmasında demografik faktörlerin yanı sıra bireylerin tutum ve davranışları da önemli bir rol oynamaktadır.

Emeklilik planlaması yapmayı düşünen bireyler için güven, insanları etkili bir şekilde caydıracak kadar güçlüdür. Bir finansal sistemin işleyişine duyulan güven ve itimat, iyi işleyen bir finansal sistem için kritik öneme sahiptir. Güven hem bilişsel hem de duygusal zekanın bir ürünüdür. Bu açıdan bakıldığında karar verme sürecinde güven merkezi bir rol oynamasına rağmen geleneksel iktisatta finansal karar vermede güvenin rolü büyük ölçüde göz ardı edilmektedir.

Bir kişinin finansal kurumlara, piyasalara ve ekonomiye olan güven eksikliği tasarruf kararlarını ciddi anlamda etkilemektedir. Bireysel emeklilik sistemi hakkında çok az şey biliyor olmak veya finansal anlamda sistemin işleyiş mantığını kavrayamamak koşulları altında tasarrufların bir kısmını da olsa bu sistemde bulundurmamak mutlak ölçüde güven gerektirmektedir.

III. EMEKLİLİK PLANLARINDA BİLİŞSEL ÖNYARGI VE YANILSAMALAR

Para, bireylerin özdenetimden yoksun olduğu önemli bir konudur. Davranışsal ekonominin savunduğu bilişsel önyargı ve yanilsamalar, insanları yarın için biriktirmek yerine bugün tüketmeye yönlendiren, rasyonel olmaktan

ziyade duygusal bir önyargı olarak açıklanmaktadır. Karşılaşılan bilişsel önyargı ve yanılsamaları Bireyin arzuları ile özdisiplin arasındaki fark olarak açıklanmaktadır.

A. Atalet ve erteleme: Kişiler genellikle yarına erteleme fırsatları varsa, bir işi bugünden yapmamaktadır. Nitekim, birçok çalışan bireysel emeklilik sistemi ile tasarruf etmek istediğini belirtmekte ancak sisteme dahil olmayı ertelemektedir. Bu doğrultuda, otomatik katılımla sağlanan bireysel emeklilik sistemine katılım oranlarının, otomatik katılım uygulaması öncesindeki oranlardan fazla olması, "erteleyen kişilerin" sisteme dahil edildiklerini göstermektedir. Ayrıca sisteme dahil edilen birçok kişinin, seçeneklerde değişiklik yapmanın işlem maliyeti sıfır veya sıfıra yakın olmasına rağmen, uzun yıllar öntanımlı katkı oranı ve portföy dağılımı seçeneklerinde devam etmeleri yine atalet ve erteleme ile açıklanmaktadır. Oysaki bu seçenekler çoğu zaman, çalışanların işveren katkısından optimal seviyede yararlanmalarını veya birikimlerinden maksimum gelir elde etmelerini sağlayan seçenekler değildir. Örneğin, öntanımlı katkı oranı %3 ile bireysel emeklilik sisteminde olan bir çalışan, bu oranı %6'ya çıkardığında bire bir aynı miktarda işveren katkısından faydalanabilecek iken, yıllarca oldukça düşük olan öntanımlı seçenek ile devam etmektedir (Madrian and Shea 2001; Choi vd., 2002; 2004; Beshears vd. 2008; Rudolph, 2016: 9)42.

Bilginin miktarı, daha açık bir ifadeyle, yokluğu ya da fazla olması tasarruf kararlarını nasıl etkilemektedir? Tasarruf konusundaki bilgi eksikliği genellikle düşük finansal okuryazarlıkla açıklanmaktadır. Çoğunlukla, düşük finansal okuryazarlık seviyesi ile tasarruf planına sahip olma arasında negatif bir ilişkinin olduğu bulgulanmaktadır (Lusardi ve Mitchell, 2011; Hastings vd., 2013). Finansal okuryazarlığın düşük olması, kişilerin kendilerini yetersiz hissettikleri konularda karar almaktan kaçınmaya meyilli olduklarını ifade eden, belirsizlikten kaçınma (ambiguity aversion) davranışına neden olabilmektedir. Bu doğrultuda, tasarruf gibi finansal bilgi gerektiren konuları karmaşık bulan kişiler, belirsizlikten kaçınma davranışı ile uyumlu bir biçimde, tasarruf planı yapma teşebbüsünde dahi bulunmamaktadır²⁸ (Knoll, 2010: 3-4). (Lusardi ve Mitchell, 2011; Hastings vd., 2013). Finansal okuryazarlığın düşük olması, kişilerin kendilerini yetersiz hissettikleri konularda karar almaktan kaçınmaya meyilli olduklarını ifade eden, belirsizlikten kaçınma (ambiguity aversion) davranışına neden olabilmektedir. Bu doğrultuda, tasarruf gibi finansal bilgi gerektiren konuları karmaşık bulan kişiler, belirsizlikten kaçınma davranışı ile uyumlu bir biçimde, tasarruf planı yapma teşebbüsünde dahi bulunmamaktadır²⁸ (Knoll, 2010: 3-4).

B. Aşırı Güven Yanılgısı (Overconfidence Bias): İnsanlar başarılarını kendi kabiliyetlerinin, başarısızlıklarını ise dışsal faktörlerin bir sonucu olarak görme eğilimindedirler. Yani insanlar gerçekte sahip oldukları bilgi birikimi ve tecrübelerinden daha fazlasına sahip olduklarını düşünmektedirler. Bu durum kişilerde aşırı güven duygusunu artırmaktadır. Aslında aşırı güven bilişsel bir yanılgıdır. Çünkü insanların karşı karşıya kaldıkları riskleri küçümsemelerine kendi yeteneklerini büyütmelerine neden olmaktadır. Bu durum karşılaşılan risklerin önemsenmemesine ve dikkate alınmamasına neden olmaktadır (Tomak,

2011: 74-75).

Aşırı güven yanılıısına düşen bireyler tahminlerinde ve kararlarında rasyonel olamadıkları halde kendilerine olan gereksiz güvenleri sebebiyle yanlış kararlar alabilmektedirler. Bu da rasyoneliteye dayalı fayda maliyet analizinden sapmalara neden olabilmektedir (Thaler ve Sunstein, 2019: 50).

C. Sürü Davranışı (Herd Behavior): Karar verme mekanizmasını etkileyen duygu ve düşünce faktörlerinin dışında bilgi de önemli bir faktördür. Toplumda genel olarak insanlar kendi bilgilerini kullanmaktan ziyade diğerleri ne yapıyorsa onu yapma eğilimindedirler. Bu durum literatürde sürü davranışı olarak bilinmektedir (Banerjee, 1992: 797).

İnsanların kendi bilgileri onları çok farklı davranışlar sergilemeye yönlendirse bile çoğu zaman diğerleri ne yapıyorsa onu yapmak daha cazip gelmektedir. Ancak bu durum kişinin kendi bilgisine karşı daha az duyarlı hale gelmesine sebep olmaktadır. Çünkü insanlar kendi bilgilerine tam anlamıyla güvenmemekte ve kendi referans noktalarını oluşturamamaktadırlar. Dolayısıyla karar verme süreçlerinde dışa bağımlılık söz konusu olmaktadır.

Sürü davranışı da insanları rasyonel karar alma konusunda yanılıya düşüren psikolojik bir faktördür. Finansal piyasalarda sürü davranışının birçok örneğini görmek mümkündür. Örneğin kişinin finansal bilgisi bir varlığa yatırım yapılmaması gerektiğini bilecek kadar yeterli olmasına rağmen çevresindeki insanların o finansal varlığa yatırım yapmaları kişinin de yatırım yapmasına neden olmaktadır. Sonuçta kişi rasyoneliteden uzaklaşmış ve risk alarak zarar etme olasılığını tercih etmiştir.

IV. VERİ SETİ VE METHODOLOJİ

Çalışmada anket soruları literatüre ve teorik altyapıya uygun olarak hazırlanmış ve yüz yüze anket tekniği kullanılmıştır. Bireysel emeklilik sistemi sözleşmesinde bireylerin devam etme veya sonlandırma nedenlerini anlamaya yönelik sorular Gülay vd. (2017), Serim (2019), Savaş (2021) ve Aydoğdu (2019) 'un çalışmalarından yararlanılarak hazırlanmıştır. Bilişsel önyargı ve yanılısamları belirlemek amacıyla 5'li likert ölçeği ile 4 adet değişkeni belirlemeye çalışan ifadeler yer verilmiştir. Erteleme, belirsizlikten kaçma, aşırı güven ve sürü davranışı değişkenlerini belirlemeye çalışan ifadeler Brown vd. (2016) ve Mann vd. (1997)'nin çalışmalarından esinlenerek hazırlanmıştır.

Çalışmanın amaçları ve literatür taraması doğrultusunda bu araştırmada, İzmir ilinde kamu ve özel sektör çalışanlarının bireysel emeklilik sistemine katılma ve ayrılma kararlarında demografik değişkenler, bilişsel önyargı ve yanılısamlar ve davranışsal iktisat teorilerinin varsayımlarının geçerliliğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda 18 yaş üstü çalışanlara yüz yüze anket uygulanmıştır. İlk bölümde katılımcıların demografik yapısını ve Bireysel Emeklilik Sistemi ve tasarrufların hakkında düşüncelerini belirlemeye yönelik sorular, ikinci bölümde bireylerin karar alma süreçlerinde karşılaştıkları bilişsel önyargı ve yanılısamlardan erteleme, belirsizlikten kaçma, aşırı güven ve sürü davranışı yanılıgılarının belirlenmesine yönelik ifadeler ve son bölümde davranışsal iktisat bakış açısıyla bireylerin karar verme süreçlerini belirlemeye yönelik senaryo

sorular bulunmaktadır. Anket sorularının katılımcılar açısından anlaşılabilirliğini test etmek amacıyla anket uygulanmadan önce pilot çalışma yapılmış ve gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra 445 katılımcıya sorular yöneltilmiştir. Araştırmanın veri sayısını mümkün olduğunca artırabilmek için anket formunu oldukça fazla kişiye ulaştırmaya çalışılmıştır. Krejcie ve Morgan'a göre, popülasyon arttıkça, örneklem büyüklüğü de azalan bir oranda artar, örneklem büyüklüğü 380 ögeli örneklem sayısının biraz üzerinde sabit kalmaktadır ve 1 milyon ve üzeri popülasyonun temsil edilebilirliği için 384 ögeli örneklem sayısı yeterli gelmektedir (Krejcie ve Morgan, 1970: 609-610). Dolayısıyla anketin ulaştığı 445 kişi yeterli örneklem sayısına ulaşıldığını göstermektedir.

Tablo 1. Demografik Değişkenlere İlişkin Betimleyici İstatistikler

		N	%
Cinsiyet	<i>Kadın</i>	208	46,7%
	<i>Erkek</i>	237	53,3%
Yaş	18-25	2	0,4%
	26-35	303	68,1%
	36-45	120	27%
	46-60	20	4,5%
	61 yaş ve üstü	0	0%
Medeni Durum	<i>Evli</i>	158	35,5%
	<i>Bekar</i>	287	64,5%
Eğitim	İlköğretim	0	0%
	Lise	9	2%
	Önlisans	21	4,7%
	Lisans	400	89,9%
	Lisansüstü	15	3,4%
Meslek	Kamu Sektörü	238	53,5%
	Özel Sektör	207	46,5%
Gelir	0-2000₺	0	0%
	2001-4000₺	0	0%
	4001-6000₺	188	42,2%
	6001-10000₺	231	51,9%
	10001₺ ve üzeri	26	5,8%

Çalışmaya katılan 445 kişinin demografik yapısının belirtildiği bu tabloya göre ankete katılan 445 kişinin %46,7'si kadın, %53,3'ü erkektir. Kişilerin %68,1 oranla büyük çoğunluğu 23-35 %27'si 36-45 ve %4,5'i 46-60 yaş arasındadır. Kişilerin %35,5'i evli iken geri kalan %64,5'i bekindir. Kişilerin eğitim durumuna bakıldığında ise %89,9'u lisans mezunu olarak örneklemin büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. %42,2'si 4001-6000₺, %51,9'u 6001-10000₺ ve %5,8'i 10000₺ ve üzeri gelire sahiptirler. Ayrıca %53,5'i kamu sektöründe ve %46,5'i özel sektörde çalışmaktadır.

V. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Kişilerin bireysel emeklilik sistemine devam edip etmemesinde içgörüsül davranış değişkenlerinin ne oranda etkili olup olmadığını araştırmak için lojistik regresyon yöntemi kullanılarak analiz yapılmıştır. Yapılan analizde bireysel emeklilik sistemine devam edenler için 0 sistemden ayrılanlar için 1 değeri atanmıştır.

Tablo 2. Lojistik Regresyon Sonuçları

	B	S.E	Wald	Df	Sig.	Exp(B)
Erteleme	,374	,136	7,570	1	,006	1,453
Belirsizlikten Kaçınma	,536	,216	6,186	1	,013	1,709
Aşırı Güven	-,251	,273	,849	1	,357	,778
Sürü Davranışı	-,077	,143	,287	1	,592	,926
Erkek	-,916	,263	12,171	1	,000	,400
Yaş			16,309	3	,001	
26-35	18,436	28420,721	,000	1	,999	101535790,1
36-45	-,823	,736	1,252	1	,263	,439
46-60	-1,880	,782	5,784	1	,016	1,153
Evli	-,445	,270	2,720	1	,099	,641
Eğitim			12,725	3	,005	
Lise	1,106	1,027	1,161	1	,281	3,024
Lisans	,273	,863	,100	1	,752	1,313
Lisansüstü	1,684	,721	5,454	1	,020	5,386
Kamu Sektörü	-,757	,278	7,393	1	,007	,469
Gelir			,399	2	,819	
4001-6000	-,350	,561	,390	1	,533	,704
6001-10000	-,334	,571	,342	1	,559	,716
Sabit	,223	1,281	,030	1	,862	1,250

Lojistik regresyon analizi sonuçlarına bakıldığında erteleme, belirsizlikten kaçınma, cinsiyet, yaş, eğitim ve meslek grubu bireysel emeklilik sistemine kalma ve ayrılma durumları üzerinde istatistiki olarak anlamlı ($p < 0,05$) etkiye sahiptirler. Bu değişkenler incelendiğinde ise; erkeklerin bireysel emeklilik sisteminden ayrılma olasılığının kadınlara göre %40 oranında daha fazla olduğu görülmektedir. 46-60 yaş aralığında olan katılımcıların bireysel emeklilik sisteminden ayrılma olasılığının 26-35 ve 36-45 yaş aralığındaki katılımcılara göre 1,153 kat daha az olduğu görülmektedir. Eğitim durumuna bakıldığında lisansüstü eğitim seviyesinde bulunan katılımcıların diğer eğitim seviyesindeki katılımcılara göre bireysel emeklilik sisteminden ayrılma olasılıkları 5,38 kat daha azdır. Ayrıca kamu sektöründe çalışanların özel sektörde çalışanlara göre sistemde kalma olasılıkları 0,469 kat daha fazladır.

Analize göre, içgörüselleme davranış değişkenlerinden erteleme ve belirsizlikten kaçınma tutumları istatistiki olarak anlamlıdır. Erteleme davranışındaki bir birimlik artış bireysel emeklilik sisteminden ayrılma olasılığını 1,453 kat artırmaktadır. Belirsizlikten kaçınma davranışındaki bir birimlik artış ise bireysel emeklilik sisteminden ayrılma olasılığını 1,709 kat artırmaktadır. Bu bulgu, davranışsal iktisat teorisinin; bireylerin belirsizlik durumlarında veya sonucunu öngöremedikleri durumlarda duydukları tedirginlikten dolayı verecekleri kararların kendileri için rasyonel olup olmadığını bilemedikleri için kararlarını erteledikleri öngörüsüyle uyumludur. Örneklemdeki İzmir ili kamu ve özel sektör çalışanlarının BES'i karmaşık algılamaları tasarruf kararlarını ertelemelerine veya sistemden ayrılmalarına neden olduğu anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Yukarıda bahsedilen bilişsel önyargı ve yanılsamalar insanları rasyonaliteden uzaklaştıran davranışsal içgörülerdir. Davranışsal içgörüler esasında psikolojik olarak değerlendirilmelidir. Doğa bilimlerinin hâkim olduğu dönemde bilim felsefesi ile ilgilenen düşünürler belirsizlikten beslenen psikolojiyi bilim

kategorisinden ayırmış olsalar da günümüzde psikoloji bilimi iktisadi analizler dahil olmak üzere birçok alana fayda sağlamaktadır. Neoklasik iktisadın rasyonel birey varsayımından hareketle yaptığı analizlerde insan davranışlarının karmaşıklığı ve belirsizliği neticesinde birçok değişken sabit tutularak değerlendirme yapılmıştır. Bu noktada psikoloji ve iktisadi birleştiren davranışsal iktisat insan davranışlarını tane tane incelenebilmesine olanak sağlamıştır.

Anketin genelinden elde edilen sonuçlar davranışsal iktisadın sınırlı rasyonel birey varsayımı ile uyumaktadır. Neoklasik iktisat varsayımına göre bireylerin rasyonel bir şekilde davransalardı gelirlerinden bir kısmı tasarruflara ayırırlar, otomatik katılımlı sistemden ayrılmazlardı. Sonuç olarak bireysel emeklilik sisteminin yurtiçi tasarruflar üzerindeki etkisini davranışsal iktisadın varsayımlarından bilişsel önyargı ve yanılsamalar üzerinden açıklamayı amaçlayan bu çalışmada örneklemin erteleme, belirsizlikten kaçma, aşırı güven, sürü davranışı, çerçeveleme etkisi ve zihinsel muhasebe etkileriyle tasarruf kararları arasında anlamlı ilişki olduğu görülmektedir.

Bireylerin büyük çoğunluğu tasarruf yapmanın gerekli olduğunu bilir ve genellikle tasarruf etme kararı alıp hiçbir zaman gerçekleştirememektedirler. Kişisel ataletin rolünün ve finansal okuryazarlığın rolünün büyük olduğu bu durumda şimdiki zamandan ziyade gelecek zamanda etkisini gösterecek politikalar benimsenebilir. Örneğin Richard Thaler ve Shlomo Benartzi'nin geliştirdikleri, katılımcıları ileride maaşlarına yansıyacak artışlarla orantılı bir şekilde katkı paylarının artırılmasını öneren Yarın Daha Çok Tasarruf Edin isimli otomatik katılımlı bireysel emeklilik sistemi yürürlüğe konulabilir. Yapılan katkı payı artışı maaşla orantılı olduğunda nominal olarak eline geçen parada eksilme yaşamadığını düşünen katılımcı tasarruf etme kararı aldığı anda yaptığı tasarrufları kayıp olarak görmez. Böylelikle bireysel emeklilik sistemine katılım oranı ve tasarruf oranları kaçınılmaz olarak artacaktır.

Türkiye'de son yıllarda tasarruf-yatırım açığı önemli ölçüde artış sergilemektedir. Söz konusu açığın kapanması ise kamu tasarruflarından ziyade özel kesim tasarruflarının artırılmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla hane halkı tasarruflarının artırılması yönünde bireysel emeklilik sisteminin kapsamı genişletilmeli ve fon birikimleri teşvik edilmelidir. Bunun yanı sıra bireylerin yaptıkları tasarrufları ne şekilde değerlendireceklerinin temel belirleyicisi olan mevduat faizlerinin düşürülmesi, devlet katkısı oranının artırılması ve vergi muafiyeti ve indirimi gibi birtakım politikalar geliştirilerek emeklilik tasarrufları artırılabilir.

Emeklilik tasarruflarını bilişsel önyargı ve yanılsamalar dikkate alınarak daha spesifik kamu politikaları da geliştirilmesi mümkündür. Bunun için çeşitli kurumlarca yapılan kamu anketlerinden elde edilen veriler doğrultusunda kısa ve uzun vadeli politikalar geliştirilebilir. Bireylerin tasarruf kararları anlık değişimlere uğradığı göz önünde bulundurulduğunda uzun vadede istikrarlı bir şekilde tasarruf bilincinin bireylere aşılınması hem bireysel hem de toplumsal olarak daha fazla fayda sağlayacaktır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Yönetim ve Ekonomi Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Altunöz, U., & Altunöz, H. (2018). *Davranışsal Ekonomi Nörofinans: Kavram, Teori, Uygulama*, (Güncellenmiş 3. Baskı). Seçkin Yayıncılık: Ankara.
- Ariely, D. (2010). Akıldışı Ama Öngörülebilir. (Çev. A. Hekimoğlu Gül, and F. Bolat), İstanbul: Optimist Yayın. (Eserin Orijinali 2008'de Yayınlandı).
- Banerjee, A. V., (1992). The Quarterly Journal of Economics, Volume 107, Issue 3, Pages 797–817
- Bateman, I., Kahneman, D., Monro, A., Starmer, C., & Sugden, R. (2005). Testing competing models of loss aversion: an adversarial collaboration. *Journal of Public Economics*, 89, 1561-1580. DOI 10.1016/j.jpubeco.2004.06.013
- Camerer, C. (1992). Recent Tests of Generalizations of Expected Utility Theory. W. Edwards. (Editor.), *Utility Theories, Measurement and Applications*. Boston, MA: Kluwer Academic Publishers.
- Chabris, C. F., Laibson, D. I. ve Schuldt, J. P. (2007). "Intertemporal Choice". İçinde *The New Palgrave Dictionary of Economics* S. Durlauf ve L. Blume, (Ed.). İkinci Baskı, Palgrave Macmillan: London.
- Choi, J. J., Laibson, D. ve Madrian, B. C. (2009). Mental accounting in portfolio choice: Evidence from a flypaper effect. *American Economic Review*, 99(5), 2085-95.
- Choi, J. J., Laibson, D., Madrian, B. C. ve Metrick, A. (2002). Defined contribution pensions: plan rules, participant choices, and the path of least resistance. *Tax policy and the economy*, 16, 67-113.
- Damasio, A. R. (2009). Neuroscience and The Emergence of Neuroeconomics. In P. W. Glimcher, C. F. Camerer, E. Fehr and R. A. Poldrack (Eds.), *Neuroeconomics: Decision Making and The Brain*. Amsterdam: Elsevier, pp 209-2013
- Dhami, S. (2016). *The Foundations of Behavioral Economic Analysis*. Oxford: Oxford University Press.
- Edwards, J. (2010). *Joyful Economics: Remarks on the History of Economics and Psychology from the Happiness Studies Perspective*. Doctoral Thesis, University of Paris, Paris. Eichner, A. S. (1983). Why Economics is Not Yet a Science. *Journal of Economic Issues*, 17(2), 507-520.
- Fisher, I. (1908). Are Savings Income? *American Economic Association Quarterly*, 9(1), 21-47.
- Friedman, M. (1957). *A Theory of the Consumption Function*. Princeton University Press: New Jersey.
- Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect theory: an analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47(2), 263-291. <https://www.jstor.org/stable/1914185>
- Kamilçelebi, H. (2019). *Davranışsal İktisat*. İstanbul: IJOPEC Publication No: 2019/20.
- Knoll, G.F. (2010) Radiation Detection and Measurement. 4th Edition, Wiley, Hoboken, 217.
- Lusardi, Annamaria, Pierre-Carl Michaud, and Olivia S. Mitchell. (2013). "Optimal Financial Knowledge and Wealth Inequality." National Bureau of Economic Research Working Paper 18669.
- Macunluoğlu, U. Ö., Bireysel Emeklilik Sisteminin Yurtiçi Tasarruflar Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4/2 (2021): 215-241
- Rooij, M. C. J., Lusardi, A., & Alessie, R. J. M. (2012). FINANCIAL LITERACY, RETIREMENT PLANNING AND HOUSEHOLD WEALTH. *The Economic Journal*, 122(560), 449–478.

<http://www.jstor.org/stable/41494444>

Simon, H. A. (1956). Rational Choice and The Structure of The Environment. *Psychological Review*, 63(2), 129.

Tversky, A. ve Kahneman, D. (1983). Extension versus intuitive reasoning: The conjunction fallacy in probability judgment. *Psychological Review*, 90(4), 293–315.

EKLER

Tablo 3. Çarpıklık ve Basıklık Katsayıları

	n	Çarpıklık Katsayısı	Basıklık Katsayısı
Erteleme	445	-0,571	-0,824
Belirsizlikten Kaçınma	445	-0,490	-0,858
Aşırı Güven	445	-1,104	0,092
Sürü Davranışı	445	-1,026	0,180

Ölçeklerden elde edilen çarpıklık ve basıklık katsayısı değerlerinin +1,5 ile -1,5 arasında olması ölçeğin normal dağılım sergilediğini göstermek için yeterli olmaktadır (Tabachnick ve Fidell, 2013). Tablo 4.13'deki değerler doğrultusunda dağılımın normal olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç ile çalışmanın amacına uygun olarak devam etmekte olduğu anlaşılmış olup bireylerin tasarruf kararları içgörüselle davranışlarının etkili olup olmadığını araştırmak amacıyla t-testi yapılmıştır.

Tasarruf kararı ile içgörüselle davranışlar arasındaki ilişkiye dair geliştirilen hipotezler ise şu şekildedir:

H₁: Tasarruf kararı ile içgörüselle davranışlar arasında fark vardır.

H_{1a}: Tasarruf kararı ile erteleme davranışı arasında fark vardır.

H_{1b}: Tasarruf kararı ile belirsizlikten kaçınma arasında fark vardır.

H_{1c}: Tasarruf kararı ile aşırı güven arasında fark vardır.

H_{1d}: Tasarruf kararı ile sürü davranışı arasında fark vardır.

Tablo 4. t-Testi Sonuçları

	Sig.	t	Sig.(2-tailed)
Erteleme	0,000	2,745	0,000
Belirsizlikten Kaçınma	0,000	2,020	0,000
Aşırı Güven	0,000	1,654	0,000
Sürü Davranışı	0,000	2,111	0,001

Analiz sonuçlarına göre t-testi anlamlılık değerleri 0,05'ten küçük oldukları için bütün hipotezler (H_{1a}, H_{1b}, H_{1c}, H_{1d}) kabul edilmektedir. Yani tasarruf davranışı ile erteleme, belirsizlikten kaçınma, aşırı güven ve sürü davranışı arasında fark vardır.

Tablo 5. İçgörüselle Davranış Değişkenlerine Ait Güvenirlilik Analizi Sonuçları

İçgörüselle Davranış Değişkenleri	Madde Sayısı	Cronbach's Alpha Katsayısı
Erteleme	5	,698
Belirsizlikten Kaçınma	7	,887
Aşırı Güven	4	,865
Sürü Davranışı	3	,808
Toplam	19	,736

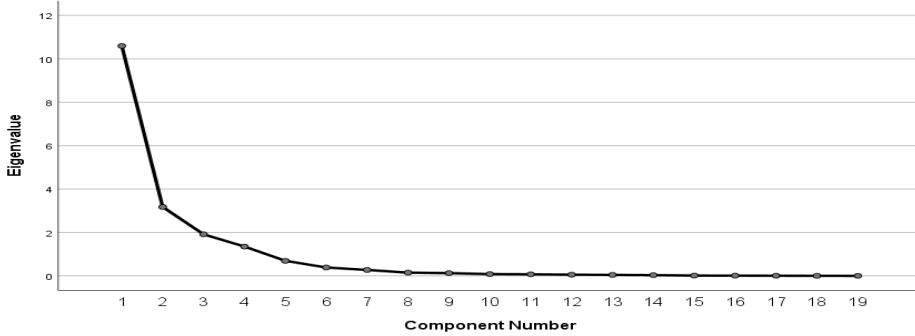
Tablo 45’de İçgörüsül davranış değişkenlerinin güvenilirlikleri için tek tek ve hepsi birlikte hesaplanan Cronbach’s Alpha katsayıları gösterilmektedir. Erteleme değişkeni için (0,698), belirsizlikten kaçınma değişkeni için (0,887), aşırı güven değişkeni için (0,865), sürü davranışı değişkeni için (0,808) ve değişkenlerin geneli için (0,736) olarak hesaplanan değerlere göre değişkenlerin oldukça güvenilir olduğu ve içsel tutarlılıklarının iyi olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6. KMO ve Barlett’s Test Bulguları

KMO Örneklem Yeterlilik Ölçümü	,717	
Barlett’s Küresellik Testi	Ki-kare(χ^2)	3702,276
	Serbestlik derecesi(df)	171
	Anlamlılık düzeyi(p)	,000

İçgörüsül davranış değişkenlerinin faktör analizine uygunluğunun denetlenmesi için yapılan KMO ve Barlett küresellik testi analiz sonuçlarına Tablo 6’da yer verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre KMO değeri 0,717 olarak hesaplanmıştır. Buna göre KMO değeri ($KMO > 0,70$) iyi derecede olup faktör analizi için uygundur. Barlett testi kapsamında ise χ^2 : 3702,276 ve $p < 0,05$ olarak hesaplanmış ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Dolayısıyla KMO ve Barlett test sonuçlarına göre anket verilerinin faktör analizi için uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Grafik 1. Özdeğerlerin Saçılımı Grafiği
Scree Plot

Değişkenlerin faktör yapısının belirlenmesini sağlayan Scree Plot grafiği incelendiğinde değişkenlerin 4 faktörlü yapı gösterdiğine karar verilmiştir.

İçgörüsül davranış ölçeğinin faktör desenini ortaya koymak amacıyla yapılan açımlayıcı faktör analizine göre ölçeğinin 19 maddesi ve 4 alt boyutu olduğu belirlenmiş ve tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. İçgörüsül Davranış Değişkenleri Maddelerinin Faktör Yükleri (Döndürülmüş Faktör Matrisi) Tablosu

Değişkenler	Faktörler			
	Erteleme	Belirsizlikten Kaçınma	Aşırı Güven	Sürü Davranışı
Erteleme11	,601			
Erteleme12	,973			
Erteleme13	,937			
Erteleme14	,577			
Erteleme15	,602			
Kaçınma16		,800		
Kaçınma17		,980		
Kaçınma18		1,015		
Kaçınma19		,919		
Kaçınma20		,903		
Kaçınma21		,801		
Kaçınma22		,825		
Güven23			,965	
Güven24			,873	
Güven25			,433	
Güven26			,794	
Sürü27				,858
Sürü28				,892
Sürü29				,989
Açıklanan Varyans (%)	55,213	17,518	8,562	6,621

Tablo 7'ye göre ölçeğin birinci faktörü “Erteleme” olarak isimlendirilmiş olup faktör yükü 0,577 ile 0,973 arasında değişen beş maddeden oluşmaktadır. Faktörün toplam varyansı açıklama oranı %55,213 olarak belirlenmiştir.

Ölçeğin ikinci faktörü “Belirsizlikten Kaçınma” olarak isimlendirilmiş olup faktör yükü 0,800 ile 1,015 arasında değişen yedi maddeden oluşmaktadır. Faktörün toplam varyansı açıklama oranı %17,518 olarak belirlenmiştir.

Ölçeğin üçüncü faktörü “Aşırı Güven” olarak isimlendirilmiş olup faktör yükü 0,433 ile 0,965 arasında değişen dört maddeden oluşmaktadır. Faktörün toplam varyansı açıklama oranı %8,562 olarak belirlenmiştir.

Ölçeğin dördüncü faktörü “Sürü Davranışı” olarak isimlendirilmiş olup faktör yükü 0,858 ile 0,989 arasında değişen üç maddeden oluşmaktadır. Faktörün toplam varyansı açıklama oranı %6,621 olarak belirlenmiştir.

Yukarda belirtilen açımlayıcı faktör analizinin sonucuna göre belirlenen faktörler toplam varyansın %87,914'ünü açıklamaktadır. Dolayısıyla analizde tanımlanan bir faktörün toplam varyansa yaptığı katkının yeterli olduğu görülmektedir.

SUMMARY

The main purpose of this study is to investigate whether the individual pension system is effective on domestic savings in terms of behavioral insights, whether individuals act rationally in their savings decisions, and which factors affect individuals during the decision to join/leave the private pension system.

One of the main indicators of economic development is savings. Saving schools are not only important for development, but also for the future of children. However, today's increasing consumption makes it difficult to save. The main purpose of the individual pension structure, which is seen as the end of social security by securing the hard times of individuals, is to increase household savings.

In this study, how individuals behave while making a saving decision is examined within the framework of behavioral economics. In behavioral economics, it has been tried to explain whether individuals act rationally in the savings decisions made, with the cognitive biases and illusions that shape the decisions of the individuals. In this direction, the framing effect, herd behavior effect, mental accounting effect, procrastination, uncertainty avoidance and overconfidence cognitive biases and illusions, which form the basis of the behavioral economics literature and are quite suitable for examining the behavior of individuals, are discussed.

The results show that the participants move away from rationality in their saving decisions with the effects of procrastination uncertainty avoidance, overconfidence, herd behavior, framing effect and mental accounting. Hence the effect of the private pension system on domestic savings is quite limited.